

Mato ZOVKIĆ

Dokument Kršćanstvo i religije

U veljači 1997. izašao je španjolski izvornik dokumenta Međunarodne teološke komisije *Kršćanstvo i religije*. Službeni prijevod na talijanski u izdanju Libreria editrice Vaticana pojavio se u svibnju 1997: Commissione teologica internazionale, *Il cristianesimo e le religioni* (78 str.) i sada se priređuju prijevodi na druge jezike. Profesor dr. Ivan Golub, prigodom svoga boravka u Sarajevu zbog tribine "S Duhom na putu", održane u Vrhbosanskoj bogosloviji 1. prosinca 1997., rekao mi je da Kršćanska sadašnjost sprema prijevod na hrvatski, te da će on ovaj dokument proradivati sa svojim studentima na seminaru. U bilješci na str. 3. talijanskog izdanja stoji da je nacrt dokumenta priredila potkomisija od devet članova, među kojima i Ivan Golub, te da je na plenarnim sjednicama 1993, 1994. i 1995. tekst raspravljen i usvojen, a kardinal Ratzinger odobrio ga je na prijedlog Komisije 30. rujna 1996.

U službenom uvodu (str. 3-5) izložena je neposredna svrha dokumenta: u svijetu u kojem raste potreba suradnje među različitim narodima i kulturama izložiti smisao međureligijskog dijaloga "radi problema i potreba s kojima se čovječanstvo sučeljava, da se pojasni smisao življenja te promiče zajedničko djelovanje u prilog miru i pravdi u svijetu. Kršćanstvo sebe ne isključuje niti može ostati po strani od takvog susretanja i dijaloga među religijama. Ako su one ponekad bile čimbenici podjele i sukoba među narodima, a mogu još uvijek biti, poželjno je da u sadašnjem svijetu pred svima nastupaju kao elementi mira i povezivanja. Kršćanstvo treba pružati svoj doprinos da bi to bilo moguće."

Dokument je podijeljen na četiri nejednaka odsjeka:

- teologija o religijama (*status quaestionis*),
- temeljne teološke pretpostavke,
- neke posljedice za kršćansku teologiju o religijama,
- zaključak: dijalog i poslanje Crkve.

Svaki od ovih odsjeka podijeljen je na više dijelova koji imaju podnaslove i tako čitatelju olakšavaju lagano praćenje glavnih misli.

U prvom odsjeku poimence se spominju teolozi Jean Daniélou, Henri de Lubac i Karl Rahner kao katolički pioniri novijeg

teološkog vrednovanja religijskog pluralizma koji su se pitali o mogućnosti spasenja za sljedbenike nekršćanskih religija. "Na prvom mjestu kršćanstvo se treba truditi oko razumijevanja i vrednovanja samoga sebe u kontekstu pluralnosti religija; trebat će konkretno razmišljati o istini i univerzalnosti koje one sebi pripisuju. Na drugom mjestu trebat će tražiti smisao, ulogu i vlastitu vrijednost religija u sveukupnosti povijesti spasenja. Napokon, kršćanstvo će morati proučiti i ispitati konkretne religije s njihovim sasvim određenim sadržajima te ih sučeliti sa sadržajima kršćanske vjere." (br. 7). Neki ističu da je lakše govoriti o spasenjskoj ulozi nekršćanskih religija ako središte rasprave pomaknemo s Krista kao jedinog posrednika spasenja na Boga kao sveopćeg Stvoritelja koji hoće spasenje pojedinaca i zajednica. Uz "kristocentrizam" i "teocentrizam" pojavljuje se i "soteriocentrizam" kao skretanje pažnje religija svijeta na patnje i nepravde u ljudskoj zajednici (br. 8-12).

U nastavku kažu priređivači Dokumenta da se u prošlosti polazilo od pitanja istine, ali da to "donosi ozbiljne teoretske i praktične probleme pa je imalo negativne posljedice po susretanje među religijama". Zato neki uvode vrednovanje osobe, bez obzira na mogućnost njezinih krivih uvjerenja, ali polazeći od toga da ne mogu kao kršćani zabaciti pitanje istine, predlažu pristup "spasenju kao istini i bivovanju u istini kao spasenju" (br. 13). U želji da ozbiljno razmišljaju u religijskom pluralizmu neki teolozi razlikuju Boga u sebi koji je nedostupan čovjeku i Boga koji se očituje u ljudskom iskustvu. Sve koji se mole pravom Bogu, bez obzira na različnost religija i konfesija, potiče Duh Sveti na takvu molitvu (17). Prema nekim teolozima, Krist bi bio normativna poruka spasenja "ukoliko njegova osoba i život objavljuju u svijetu, veoma jasno i odlučno, Božju ljubav prema svima ljudima" pa bi utjelovljeni Krist bio *totus Deus*, ne *totum Dei*, *totum Verbum*, sed *non totum Verbi* (18-21).

Uočavanje spasenjske vrijednosti nekršćanskih religija postavlja u pitanje i misijsko djelovanje: da li nam je cilj obratiti druge na kršćanstvo ili pridonositi da svatko duboko živi vlastitu vjeru po kojoj se i onako može spasiti? Naviještanje i prihvaćanje vjere tada bi povećavalo mogućnost spasenja i osobnu odgovornost, a misijsko djelovanje bilo bi upravljeno ne samo pojedincima nego prvenstveno narodima i kulturama (23-24). U pozitivnom vrednovanju nekršćanskih religija, teološki temelj međureligijskog dijaloga je trostruk:

- sve ljude stvorio je isti Bog na svoju sliku,
- svi su ljudi pozvani na puninu života u Bogu,
- sveopći posrednik spasenja je Krist, ali je Duh Sveti aktivno prisutan i u drugim religijskim tradicijama.

Kad se vjera pojedinca i zajednice inkulturira, ona postaje srce svake kulture te stoga "inkulturacija vjere ne može ne uvažavati susretanje s religijama, koje bi se prije svega trebalo odvijati po međureligijskom dijalogu" (26).

U drugom odsjeku obrađena je Očeva inicijativa o spasenju svih ljudi, jedincato posredništvo Isusa i univerzalno djelovanje Duha Svetoga. Iz Svetog Pisma jasno izlazi da Bog zaista želi spasenje svih pojedinaca i naroda, te da Gospodin Isus ne isključuje iz spasenja pripadnike poganskih naroda zbog njihove kulture ili etničkog identiteta. Prema Ef 1,10 Krist je posljednji i konačni Očev naum spasenja, jer Bog u njemu kao proslavljenoj glavi obnovljenog čovječanstva sve povezuje. Novozavjetna jedincatost Isusova posredništva odgovara jedinstvenosti Boga koji hoće spasenje svih. Te podatke Pisma novije crkveno učiteljstvo povezuje s otačkim učenjem o *semina Verbi* koje je Bog posijao u nekršćanske religije i kulture, jer su neki oci uvidjeli da je za Grke filozofija imala "funkciju sličnu onoj koju je imao Zakon za Hebreje: bila je priprava za puninu koja je Krist" (43). Oci, nadalje, uče da se utjelovljeni Sin Božji na neki način ujedinio sa svakim čovjekom, da obuhvaća sve ljude. Iako je Crkva "povijesni nastavak Isusa", Drugi vatikanski sabor u *Gaudium et spes* 22 uči da Duh Sveti daje mogućnost svima da se pridruže pashalnom otajstvu, svjestan da ima humanih i dobrih ljudi koji nisu u Crkvi. Ne postoje, međutim, dvije ekonomije spasenja, jedna za kršćane a druga za nekršćane, jer isti Duh uskrslog Krista djeluje u Crkvi i u kulturama svijeta (49). Teologija govori o "izvornom prijateljstvu između ljudi i Boga" i ono je plod Duha Svetoga (51), što naglašava i Ivan Pavao II. u enciklici *Dominum et Vivificantem* br. 12 i 34. Iz Isusove "pomazanosti Duhom" (Lk 4,16; Dj 10,38) i udioništva krštenih vjernika na toj pomazanosti, oci su izvodili nauk o totalnom Kristu u kojega je uključen svaki čovjek. Duh vodi Isusu koji je put, istina i život, ali ne samo pojedince nego i zajednice. Dokument citira nauk Ivana Pavla II. iz enciklike *Redemptoris missio*, 29: "To je isti onaj Duh koji je djelovao u utjelovljenju, u Isusovu životu, smrti i uskrsnuću, koji djeluje u Crkvi. On nije dakle zamjena za Krista niti ispunja neku vrstu praznine, koju se kadšto zamišlja između Krista i Logosa. Dok Duh djeluje u srcima ljudi i u povijesti naroda, u kulturama i religijama, izvršava ulogu pripreve za evanđelje i ne može biti bez povezanosti s Kristom."

Univerzalnost Kristova pashalnog otajstva i Duhove aktivne prisutnosti izvan Crkve vodi sastavljače Dokumenta pitanju Crkve kao sveopćeg sakramenta ili sakramenta kraljevstva Božjega te današnjem smislu otačkog načela: "Izvan Crkve nema spasenja". Za one koji su u Crkvi, u kojima Duh budi i hrani vjeru, Crk-

va ostaje potrebna za spasenje, a za one izvan Crkve ona je znak Kraljevstva Božjega koje je na dohvatu (65), sveopća pomoć u težnji za spasenjem. Dokument naglašava kako je Pio XII. službeno protumačio da je izvorni smisao načela *Extra Ecclesiam nulla salus* prvenstveno parenetski, jer vjernike potiče da ustraju u aktivnoj uključenosti u Crkvu, a ne isključuje druge ljude iz spasenja koje Bog nudi. Svi ljudi dobre volje "uz pomoć Duha Svetoga mogu biti pridruženi pashalnom otajstvu" (71). Kako je Crkva vidljiva ali i duhovna zajednica, nekršćani koji nisu krivi za svoju neuključenost u Crkvu "mogu ulaziti u zajedništvo onih koji su pozvani u Božje kraljevstvo participirajući na ljubavi prema Bogu i bližnjemu; to zajedništvo očituje se kao *Ecclesia universalis* u ispunjenju Kraljevstva Božjega i Kristova" (73). Crkva je ne samo znak nego i sredstvo Kraljevstva Božjega po svom svjedočenju, bogoslužju i humanitarnom djelovanju (*martyria, leiturgia, diakonia*). "Djelovanje Duha ustvari ponekad vidljivo prethodi apostolskoj djelatnosti Crkve (*Ad gentes*, 4) i duhovo se djelovanje može očitovati u traganju i religioznom nemiru ljudi. Pashalno otajstvo, u koje svi ljudi mogu biti uključeni na način koji poznaje Bog, jest spasenjska zbilja koja obuhvaća sve čovječanstvo, koje preventivno povezuje Crkvu s nekršćanima kojima se obraća i kojima je stalno dužna prenositi objavu. U omjeru u kojem Crkva prepoznaje, uočava i usvaja ono što je kao istinito i dobro Duh Sveti načinio u riječima i djelima nekršćana, postaje sve više prava Katolička Crkva" (78).

U trećem odsjeku doneseni su "elementi za teologiju o religijama" sa slijedećim podnaslovima:

- spasenjska vrijednost (nekršćanskih) religija,
- teologija objave,
- istina kao problem između teologije o religijama i pluralističkog stava,
- međureligijski dijalog i otajstvo spasenja.

U prvom dijelu ovog odsjeka Dokument podsjeća na tradicionalni nauk Crkve da se mogu spasavati oni nekršćani koji se pokoravaju glasu svoje savjesti, te na učenje Sabora o elementima dobra i istine u religijskim obredima i učenjima nekršćana. Zatim podsjeća na encikliku *Redemptoris missio* u kojoj je Ivan Pavao II. god. 1990. istaknuo da Duh djeluje ne samo u pojedinim nekršćanima dobre volje, nego u društvima, povijesti, narodima, kulturama, religijama (RM 28-29). Univerzalno djelovanje Duha u nekršćanskim religijama i kulturama, te partikularno djelovanje Duha u Crkvi, ne može se razdvajati kao da bi samo djelovanje u Crkvi bilo povezano s misterijem Krista (82). Komentirajući dio ove enciklike naslovljen "Dijalog s braćom inovjercima" (RM 55-

56), Dokument kaže da je djelovanje Duha u nekršćanskim religijama i kulturama "izazov Crkvi jer je potiče da prepozna znakove prisutnosti Krista i djelovanja Duha Svetoga" (83). "Ne može se isključiti mogućnost da religije kao takve vrše izvjesnu spasenjsku zadaću, to jest pomažu ljudima da prispiju do konačne svrhe, unatoč svoje nejasnosti. U religijama se izričito ističe čovjekov odnos prema Apsolutnome, čovjekova transcendentnost. Bilo bi teško zamisliti da spasenjsku vrijednost ima ono što Duh Sveti čini u srcima ljudi kao pojedinaca, a da toga nema ono što isti Duh čini u religijama i kulturama, jer novije učiteljstvo kao da ne dopušta tako drastično razlikovanje. S druge strane, valja uočiti da mnogi tekstovi koje smo navodili ne govore samo o religijama nego zajedno s njima spominju i kulture, povijest naroda itd., jer i ove mogu biti 'taknute' elementima milosti" (84).

Dokument se poziva na encikliku *Veritatis splendor* (9, 12) u kojoj Ivan Pavao II. 1993. ističe da postavljaju duboko religiozna pitanja svi oni koji pitaju, što je moralno dobro i dopušteno. "U tom svjedočenju apsolutnosti moralnog dobra kršćani nisu sami, jer nalaze podršku u moralnom osjećaju naroda i u velikim religijskim i mudrosnim tradicijama Zapada i Istoka, ne bez unutarnjeg i misterioznog djelovanja Duha Božjega" (VS 94). Naš dokument ovaj Papin nauk tumači: "Težnja za činjenjem dobra u konačnici je religiozan stav". Uz broj 86. Dokument u bilješci navodi tekst dokumenta *Dijalog i naviještanje* koji su god. 1991. izdali Papinsko vijeće za međureligijski dijalog i Kongregacija za evangelizaciju naroda, gdje je u br. 29. rečeno da članovi nekršćanskih religija pozitivno odgovaraju na Božji poziv i primaju spasenje u Kristu Isusu, kad čine ono što je dobro u njihovim religijskim tradicijama slijedeći glas savjesti. Religije "mogu biti u navedenim okvirima sredstvo koje pomaže vlastitim sljedbenicima do spasenja, ali se ne mogu izjednačiti s funkcijom koju vrši Crkva za spasenje kršćana i nekršćana" (86). Zatim nastavlja: "Religije mogu biti nositeljice spasenjske istine samo ukoliko vode ljude pravoj ljubavi. Ako je istina da se to može naći i kod onih koji ne prakticiraju nikakvu religiju, čini se da prava ljubav prema Bogu treba voditi klanjanju i religijskom obdržavanju zajedno s drugim ljudima" (87).

Za židovstvo je sigurno da čuva i prenosi pravu objavu. "Neki elementi biblijske objave preuzeti su u islam koji ih je protumačio u drugačijem kontekstu" (88). Druge nekršćanske religije mogu voditi upoznavanju pravoga Boga, makar i nesavršenom, ali mi kršćani ne možemo prihvatiti da bi sadržavale objavu u strogom smislu riječi (91-92).

Dokument priznaje teškoću koju postavljaju nekršćanski podupiratelji međureligijskog dijaloga tražeći da to bude zaista

susret jednakih pa kršćani ne bi smjeli Isusa smatrati jedinim Spasiteljem svih ljudi i u tom smislu superiornijim od osnivača drugih religija. Kršćanstvo, međutim, "vrednuje istinito, dobro i lijepo kod drugih religija od temelja istine svoje vjere, ali ne pridaje općenito istu valjanost drugim religijama koje o sebi tvrde da su istinite. To bi kršćane vodilo u indiferentizam, to jest do toga da ne uzimaju ozbiljno istinitost svoje vjere ni vjere drugih" (96). Istinski međureligijski dijalog ne može otklanjati ili zataškavati razlike u religijama. U podršci teološkom vrednovanju religijskog pluralizma, Dokument upozorava na opasnost od "pluralističke teologije" koja bi zamračivala vjerovanu istinu vlastitu i drugih religija (99). Nabrojivši neke crte nekršćanskih religija koje je Drugi vatikanski koncil istaknuo kao pozitivne (u budizmu, hinduizmu, islamu, židovstvu), Dokument nastavlja: "Kršćanska teologija o religijama treba biti u stanju da teološki izloži zajedničke elemente i razlike između vlastite vjere i uvjerenja različitih religijskih skupina" (100). Ispravna teologija o religijama uvažava tvrdnju pojedinih religija da su istinite (*pretesa di verita, Wahrheitsanspruch*) te socijalno-kulturni kontekst pojedine od njih. Bitno je da "oblik dijaloga ne zabaci sadržaj vlastite vjere i vlastite etike" (101). Teološki stručnjaci, u centrima za komparativno proučavanje religija, trebaju se ozbiljno baviti tvrdnjom pojedinih religija da su apsolutno istinite te u tom smislu sebe proglašavaju obvezatnim za sve, a današnji kršćani "trebaju naučiti, u poštivanju različitih religija, živjeti izvjesni oblik zajedništva kojemu je temelj Božja ljubav prema ljudima, a oslanja se na Božje poštovanje ljudske slobode. Ovo poštovanje 'drugosti' (*alterità*) različitih religija uvjetovano je uvjerenjem o istinitosti vlastite vjere" (102).

Možemo gajiti trajno zanimanje za istinu drugih samo ako ih istinski ljubimo i ako cijenimo vlastitu vjerničku istinu. Kršćanstvo priznaje da druge religije mogu govoriti ponešto o Bogu ili u Božje ime, ali jedino u kršćanstvu Bog izravno govori ljudima. Ono živi od vjere u Boga jednog i trojstvenog i njegova utjelovljena Sina koji ljude uvodi u ljubav Božju. "Svaki oblik naviještanja koji prvenstveno i iznad svega nastoji nametnuti se slušateljima ili njima služiti pomoću instrumentalne i strateške racionalnosti, suprotstavlja se Kristu koji je Očevo evanđelje i dostojanstvu čovjeka o kojem on govori" (104).

Podsjetivši na novije dokumente učiteljstva o međureligijskom dijalogu, osobito na encikliku *Redemptoris missio* iz 1990. i *Dijalog i naviještanje* iz 1991., Dokument kaže da se takav dijalog odvija među specijalistima, ali i po svagdanjim susretima pripadnika različitih religija. Zatim naglašava da međureligijski dijalog kod svih sudionika pretpostavlja i traži osjećaj za Boga i osjećaj za

ljude (*il senso di Dio, il senso dell'uomo* - 107-113). Sudionici međureligijskog dijaloga jedan drugome priopćavaju svoje poimanje Boga i čovjeka. Ako je Bog osobno i transcendentno biće, ako je ljude stvorio na svoju sliku, onda to ima posljedica i za poimanje čovjeka. Pri tome *kultura* partnera bitno utječe na njihov govor o Bogu i ljudima: "Potrebno je razlikovanje specifično teološkog rječnika, u mjeri u kojoj sudionici dijaloga nastupaju iz svoje kulture i filozofije koju ta kultura uključuje. Stoga je potrebno poklanjati pažnju *kulturnoj posebnosti* dviju strana, makar obje imale istu izvornu kulturu." Imajući na umu one koji zagovaraju uporabu sile u religijske svrhe u svijetu gdje se prvenstveno naglašavaju ljudska prava, Dokument kaže: "Neki integralizmi, od kojih ni kršćani nisu izuzeti, suprotstavljaju im (ljudskim pravima) *Božja prava*, ali je pitanje o kakvom se Bogu radi pri takvom suprotstavljanju te u konačnici o kakvom čovjeku?" (108). Budući da međureligijski dijalog vode dvije ili više osoba, potrebno je imati na umu da li imaju jednako poimanje ljudske osobe. Bitna je molitva za plodnost međureligijskog dijaloga koji ne vodi u sinkretizam niti zabacuje vlastitu vjeru. Pri tome se Dokument poziva na *Katekizam Katoličke Crkve* br. 2566-2567. "U omjeru u kojem kršćanin proživljava dijalog u stanju molitve, ostaje otvoren poticajima Duha Svetoga koji djeluje u srcu dvojice sugovornika. Tada dijalog postaje više od razmjene, postaje susret" (111). Ovakav dijalog je susret osoba stvorenih na sliku Božju koje znaju da grijeh i smrt zasjenjuju u njima pravu ljudskost. Njihova ih vjera potiče na traženje spasenja. Čovjekova potreba za sazrijevanjem i svijest smrtnosti otvara vjernike različitih religija za ljudsko i vjerničko susretanje pred Bogom koji daje život. "Samo Bog ljubavi pobjeđuje smrt i samo vjerom u njega čovjek se oslobađa ropstva smrti... Tada međureligijski dijalog dobiva smisao u rasporedu spasenja: ne ograničava se na nastavljanje poruke proroka i na poslanje Preteče, nego se oslanja na događaj spasenja ostvaren u Kristu i teži prema drugom dolasku Gospodinovu. Međureligijski dijalog događa se u Crkvi u eshatonskoj situaciji" (113).

U zaključnom odsjeku ističe Dokument da je "međureligijski dijalog svojstven kršćanskom pozivu, jer je upisan u dinamiku žive tradicije o misteriju spasenja, a Crkva je sveopći sakrament toga spasenja, čin takve tradicije" (114). Izvorište dijaloga Crkvi je Presveto Trojstvo. Duh životvorac čini Crkvu Kristovim tijelom i šalje je da različitim narodima naviješta dobru vijest o uskrsnuću. Međureligijski dijalog sada spada na osjećaj Crkve i crkvenosti te "traži poniznost Krista i transparentnost Duha Svetoga" (116). Međureligijski dijalog nije izravno misijsko djelovanje nego "zračenje ljubavi koju na Crkvu izliva Duh Sveti. Oni

koji u različitim oblicima svjedoče ljubav Krista Spasitelja, na razini 'pripreme za evanđelje' ispunjaju žarku želju Apostola da bude 'bogoslužnik Krista Isusa među poganima, svećenik (*hierourgo-unta*) evanđelja Božjega te prinos pogana postane ugodan, posvećen Duhom Svetim' (Rim 15,16)" (117).

U dokumentu *Dijalog i naviještanje*, koji su god. 1991. izdali Papinsko vijeće za međureligijski dijalog i Kongregacija za evangelizaciju naroda prigodom 25. obljetnice saborske deklaracije *Nostra aetate*, donesene su praktičke smjernice za misionare i vjernike koji mogu i trebaju voditi dijalog življenja s nekršćanima i odgovornog djelovanja u današnjem pluralističkom svijetu. Ovdje teolozi pokazuju da dijalog ne znači odustajanje od katoličkog uvjerenja o vrhuncu spasenjske istine i spasenjskih dobara u kršćanstvu. Bog u kojeg kršćani vjeruju je apsolutna istina i on se objavio u Kristu, raspetom i uskrsnom. Upravo zato kršćani poštuju uvjerenje nekršćana o istinitosti njihove religije. Iz enciklika Ivana Pavla II. *Redemptoris missio* i *Veritatis splendor* Dokument produbljuje misao o spasenjskoj vrijednosti institucionalnih religija i kultura koje omogućuju svojim sljedbenicima dodir s Apsolutnim. Najvrjednijim doprinosom Dokumenta smatram odsjek o teološkom problemu istine u međureligijskom dijalogu, te posebno proživljeni govor o Bogu i čovjeku kod partnera dijaloga (br. 105-113).